

Landskap: Småland Upptecknat av: Vilhelm Karlsson
Härad: Kinnared Adress: N. Järnv. gat. 1 Ljungby
Socken: Vederstöv Berättat av: Johanna Petersson
Uppteckningsår: 1940 Född år 1872 i Vederstöv

Hur man firade jul på ett torpställe
i Vederstöv på 1880-talet.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M. 6953:1.

Landskap: *Småland*
 Härad: *Kinnevald*
 Socken: *Nederslöv*
 Uppteckningsår: *1940*

Upptecknat av: *Vilhelm Karlsson*
 Adress: *Näringsväg 1, Jönköping*
 Berättat av: *Johanna Petersson*
 Född år: *1872 Nederslöv.*

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

*Hur man firade jul på ett torp-
 ställe i Nederslöv på
 1880-talet.*

*Julen var förr i tiden en mycket större
 hägtid än nu, berättar Johanna Petersson som
 är född på det lilla torpstället, Strandtor-
 pet i Nederslöv, vilket hon ännu bebor.
 Strandtorpet ligger på Odenslunds be-
 utmarker, en fjärdingsväg från någon
 större allfärdsväg. Långt före julen började
 julbestyrren. Det första julbestyret förklarar
 egentligen redan på påskan. Det var när
 man "bästade" enebär till juladrikan. Det
 ta tillgick vanligtvis så att man hade*

*"börsta" enebär
 till juladrikan*

Skriv endast på denna sida!

en kåpp och ett fjunmaskat säll med sig ut i skogen, där enbaskarna väckte. Vid enbasken satte man sedan ned sället på lämpligt understånd, bøjde ner baskens tapp där de flesta bären väckte och bearbetade den sedan med kåppen, så att bären lossnade och fölla ner i kärlet. I bland hände även att man håll sället mot det snå knåst, medan man "bästade" oo bären från basken. Efter hemkomsten rensades bären samt torrades i bakugnen, så att de skulle kunna källa sig till jul. Det blev ett verkligt gott dricka oo dem.

De andra förberedelserna började sedan i början oo december. De börjades med att julgrisen slaktades. Julgris hade man även på småställen vid den tiden. För fick va tidigt upp den dagen för att man skulle

Julslakt

hinna få skällevattnet varmt till dess att slakteren kom. Då man på den tiden inte hade något kokhus, måste vattnet värmas ute i en provisorisk eldstad, vilken var anordnad i stenmuren nära lodagården. Där det mycket snö, var det ganska besvärligt att få eldstaden i ordning och vattnet varmt. Benligtvis värmdes vattnet i en stor trefotagryta eller också i en stor koparkippel som placerades på en så kallad fotering eller också hängdes på en järnstång tvärs över eldstaden.

Innan slakteren gick ut för att "ta grisen" skulle han ha kaffe och smörgås d. v. s. frukost, varevid man dukade fram det bästa som fanns i stugan. Innan slakteren gick ut skulle han även osmaka "slaktedränkevinet" en dryck som måste finnas. Benligtvis hade man även skickat bud på gronnen att han

skulle komma och "hålla grisen. Det beräk-
nades, att det utom slaktern måste vara två
vuxna karlar till att hålla grisen, samt en kvin-
ne eller pojke eller flicka "te å röra i bloen.
En havande kvinna fick aldrig röra i blo
det, ty då fick hennes avkomma lefte. Det
blev ett festligt liv i ladugården när slaktern
kappade ner i kätten för att lägga snoran om
grisens överkåp. Trots allt motstånd låg emel-
lertid grisen snart på slaktestoulen. Så fort
han var död gick man åter in i stugan, ty
nu skulle karlarna ha "sticke supen." Nu
der den fortsatta slakten hade man vissa
saker att iaktaga för att "då inte skulle
komma något åttåt. För att fläsket skulle
bli drygt och gott, så skulle slaktsven slå
de vaskarna grisfötterna mot grisens nos
tre gånger. Skallebotten fick man på

havande kvin-
na och slakt.

inga villkor slå ut på marken, ty då kunde
de man skälla vatten, som badde i under Väster
jorden och som man badde hade stor makt
över forpsets kreatur.

Man fick, sedan slaktens avslutat, slak-
ten och fått sig ett riktigt mål mat samt
fått 50 öre i betalning, såg se om slakten och
rensa tarmarna, vilket kallades att "sköl-
ja ut." Katt och fläsk till sylta och isterband
hackades på en hackkara. Karven fjällades
genom fjällehorn, vilka tillverkades av
Otto Cesar i Kolusvik, vilken var välkänd
för sina snusdosor och fjällehorn.

Om man inte fick snus - är skörden
kunde slå fel ibland - brygde man juldricket
på malt. Bryggen tog sig så, att man tog in
dryckesskimman i kåket samt lade några
portar björkrodsstrå i dess botten så att

Jult brygd.

Vindöns sv, Sm.

W. Karlsson
1940

6

ACC. NR. M. 6953:6.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Det bildades ett slags rost. Man verk sedan
en kalubaka på mitten och lade denna över
ljörkedsstråna. På detta underlag lades se-
dan malten och sedan slag man kokett vat-
ten över det hela. Vanligtvis fick bryggen
stå och "dra" till vid 4-tiden nästa morgon,
då vattnen tappades av och kokades. Under
kokningen skummades vattnet. Detta blev
det bästa ölet eller drickat. Sedan slags
det ännu en omgång vattnen i kinnman och
så fick det äter stå och dra. Det man fick
den andra gången kallades för bier. Josten
skulle läggas i sid ungefär 30 grader värme.
Juldrickat var gott och ansågs som en
av julens främsta förnödenheter.

Det såd på torpet liksom på gården
uppe i byn skulle vara träskad före jul.
Om man inte hade uträskat till helgen

Sådan trösk
före jul.

7
Så belevnades det som "full chökan." Vid
fräskningen sparade man alltid även några bär
för åt fåglarna. Ty vid julen skulle även
djuren bli baktrada. När såden rensats var det
till att förela julkvälden till koens. Det var
för i huset som fick dra iväg till koens
med dröjen med ett par säckar på den.
I vanliga fall sammanmaldes all bränsle
men till julen riktade man några skäppund
Närmaste kvarn låg i Odenlanda. Det var en
våderkvarn och användes som sådan in på
detta århundradet, men omändrades sedan att
drivas med motorkraft. I kvarnkammaren
berättades kärresande gräpnhistorier. Det kunde
ibland dra ut till fram på natten innan
den siste hade fått mält. Så kunde det
vara kusligt nog att togo sig hen ge-
nom mörkret.

Sedan var det mars tur att laga kond
om mjölet och baka bröd av det. Även
i Särpsstugorna bakades mycket bröd
till jul. Bar det riktigt bra skulle det
räcka till "vafsti" (våfrutid) och i vissa
fall ända fram till påsk. Mest var det lim-
por som bakades, men till julen skulle
man även ha finbröd. Bland kringlor av
olika slag var det en sort som kallades
solohålakringlor. Dessa kringlor lades
av en enda sträng. Till barnen bakades
det hästar, grisar och gubbar. Under ba-
ket stuck man med en gaffel i brädet
för att det inte skulle bli skorlu-
pet.

På jördarna i byn skulle knekten ha
sin bestämda del och de fattiga i roten,
beckstugusittare och dylikt folk fick.

LuF. 22

fick inte glömmas. De skulle ha sin jula-
kåk. Denna bestod av flera kakor lagda
på varandra, den största underst och så
dan de mindre ovanpå. På så sätt bildades
en siktig liten pyramid. I de små fathi-
ga terpställena hade man ju inte råd att ge
bort så mycket, men man försökte i alla
fall att dela med sig även där. Även här
på Strannaturpet gav vi bort, säger Johan-
na Petersson. Där var några fattiga back-
stugebarn som brukade hämta sina jula-
kakor. Ibland kommer jag i någ "Jösa-
Pellas Betty och Joan" som bodde i Skipten
hur glada de var när de fått sina kakor.
Ofta var de så hungriga, att de började
att äta på brödet med det samma. För
det tilltaget fick de strejk av föräldrarna
när de kom hem, men trots att de på för

Julhöj

hand visste detta, kunde de inte låta bli.
Di barn fick var sin julhög på julaft-
tanen. Slagarna dukades fram på bordet.
Men i regel sådde man dem inte så myc-
ket, se det ansågs som bra, att ha dem
bara så länge som möjligt.

Innan julen kom stäpte man juljusen. Höra juljus.
Bakerna snoddas i förväg och måste vara
färdiga innan stämningen skulle äga rum.
De snoddas av en slags gran som kallades
för ljusbekagarn. Detta kändes hos hand-
loren i Odenslunda "Masse-handlare" som
han kallades. Stämningen skulle utföras
i ett svart rum. Först värmdes man tal-
gen och slog den i en träkärna som fylld
med kokhett vatten. Innan stämningen
började i ordningställdes man någon pro-
visarisk anordning att hänga bakaerna

på. Vanligtvis bestog denna anordning av
ett par stolar man lagt stänger emellan.
Bekarna fästgjordes vid spetsar, vanligt-
vis fyra spetsar i varje spets. Stökarna
däppades sedan i tur och ordning i kår-
nan. Därevid fortnade efterhand talgen
vid bekarna så att det blev ljus så
småningom. Innan ljusen fick den öns-
kade höckleken fick man däppa bekarna
många många gånger. Jämte vanliga ljus
släppte man även frettgalljus, fem-
tuggaljus o. s. v. När talgen sjönk i kår-
nan fylldes man på med varmt vatten.
Kårnan skulle alltid hållas så full
som möjligt, annars smälade ljusen
uppåt. Ljusets nedre ända, som ofta blev
lite oformlig kallades för bötting. Dessa
böttingar smältes och släpptes om igen i

Det fall att former av järnblock. Vidare
stänkte man korta ljus som användes till
lyktan man hade när man hade något att
göra i ladugården efter mörkrets inbrott.
Lyktan var fyrkantig och hade glas åt
båda ställen. De andra väggarna voro av
plåt. På en del ställen använde man bråk
i taken. Dessa ljus blevo svarta och
sprakade när de brunno.

Allt skulle vara i sin bästa ordning
när julen kom. Det bra skulle alla för-
beredelser vara avslutade vid julaft-
nens middag, ibland redan kvällen förut.
När den lilla stagan gjort i ordning riktigt
vilade det höglidsstämning över den.
Julaftnens morgon spritades juldukarna
opisade. Dessa pryddes med en blunda
äpplen i varje hörn. Ibland förtogs

även en klunga i dukens mitt. I fönster-
na sattes julagubbarna upp. För galact,
som till julen måste vara riktigt välsku-
rat, ströddes finbakat enris, vilket spridde
sin friska doft i rummet. Så kläddes jul-
trädet. Det hade min bror gjort. Han är
nu i Amerika. Det bestod av en mittstäng
i vilken pinnar inbarrats som gick ut
åt olika höll. Pinnarna nedtill varo lång-
re, upptill kortare. För så sätt fick julträ-
det formen av ett rikligt träd. Under fot
bestod av ett trädars. Det pryddes huvud-
sakligen med äpplen, som växt i trädgår-
den utanför stugan. För väggarna skulle da-
lanålningarna eller jultreppen hängas upp.
Jultreppen hade bibliska motiver, såsom Da-
vids vise människas född mot Österlandet, Jung-
fru Maria med barnet i stallet i Betlehem.

jultred

jultrev

De tio jungfrurna o. s. v. vidare pryddes rum-
met med de prydnadssaker av tenn som
fanns, allt så putsat och skinnande som
möjligt. I den stora öppna spiseln påla-
des en väldig brasa, den så kallade jul-
brasan. Den skulle helst bestå av nio
sorters ved, ty om den så gjorde kunde
den tjäna till förutsägelser om kommande
år. Brasan fick inte röras från det att
den pålagts till dess att den brunnit ned.
Fö så sätt kunde man på juldagsmorgonen
innan man for iväg till julattan i askan ut-
läsa om någon av familjens medlemmar en-
der det kommande året skulle dö. Man drog
de sig kunga stänja spåren av jefoteg i as-
kan och vilket håll dess spår pekade på
de utslaget. Pekade de utåt skulle någon
dö, pekade de inåt, då skulle alla få

lsv.d.

Innan det egentliga julfirandet började
tvättade sig alla väl rena. Tillgång till bad
hade man inte, men man försökte i alla
fall att tvätta hela kroppen ren. Detta sked-
de så att man tog in en stor balja i kö-
ket och tvättade sig i de. De delar av krop-
pen man inte själv kom åt tvättades av
någon av de andra familjemedlemmarna.
Det var sällan folk badade på den tiden.
Och denna sterrengöring till jul var of-
ta den enda som förekom hela året. Hoi-
kan nämnas att det finns gamla personer
i Bederstön som med säkerhet inte
badat en enda gång under detta århund-
radet.

Den nägtidligaste delen av julen var
julaftonskvällen, när skymningen sänkte

julfest

sig över det lilla torpet i skogen. Då sam-
ledes man omkring bålet och åt för
första gången av den goda julmaten. Då
fick var och en sin julhäg sig tilldelad.
Ei barn fingo äpplen samt nåtter som
vi tidigare plakat på hasselbuskarna
i Mårången - en äng vid Odenstenda, där
hästar brukade gå på bete. Medan julbra-
sen brann i spisen brukade för och ut
man berätta om gångna julor. De tyckte
att allting var bättre än i deras föräld-
rars tid, då det fanns ännu mera fattigt
folk i bygderna. Jag minns att de bru-
cade tala om en gumma från Kalasvik
som var så fattig, att hon använde de
två salgljus hon fått till jul till pota-
tisdoppa. På den tiden hörde Guds ord
mera samman med julen än vad det

för nu fästiden, ty det tyckes läggas bort
mer och mer i hemmen. För läste ur bibeln
för oss andra och en psalm brukade vi
sjunga gemensamt. Det var riktig högt-
tidstämning i den lilla stugan. Snå var
det alltid vid julerna på den tiden och
stugan med sitt tak var riktigt
inhold i snå ibland. På kvällen skulle
man ha vit grät och den smakade hörligt
ty på den bestods aldrig i vardagslag. In-
ligt gammal red. skulle man då simma
sin gräten. Det kunde ibland vara gans-
ka roligt. Ett fat av gräten sattes ut
på logen till samten. Han drog till kurt
hette det och karam måste man kalla
sig väl med på juleftonen, ty det satte
kan start både på.

Innan man gick till sängs utfordrade

man kreaturen. De fick bättre foder än annars, ty även de skulle beta, att det var jul. När man gott berno för krällen ~~svepte~~ man foder även för kommande dag. På juldagen fick man inte svepa foder, ty då kunde Tor och Freja blivas oröde och det kunde man få ont av efteråt. Då kunde det bliva dålig gröda kommande år.

Den krällen var man inte uppe länge. Man ville nämligen vara upvilad på juloften följande morgon. Julvetten skulle det vara just i stugan. Kom någon av de avlidnas andar på besök så skulle de hitta utax och behöva gröka. Fuset ställdes i en skål med vatten i. Från fuset bruktades i bland en del talg rinna ned på botten. Alla de figurer talgen då bildade kunde man taga visso tydligt för

litterär
influens/an

de röda
julnatten

Det är som skulle komma. En del av
det vatten som var i skålen spödde
Man öpp tvättvattnet med innan man
tvättade sig och gick sig iväg till kyrkan.
Tjänsten i kyrkan började tidigt och det
tog en dryg timme att gå dit. Vi gick
alla till kyrkan, för, mor och sysskonen vi
hade inte några hästar härute på torp-
na. Då vi närmade oss kyrkan dröde
bänderna förbi oss i långa rader. Då tog
de hela vägen och vi fattige fick gå
jämnt i de djupa snädrarna. Men
i bland kände att någon sa oss kun-
de vara så kända att vi fick åka med
någon bände till Odenstunda på hemvägen
I kyrkan fick vi sitta i den stal som
var tilldelad den gärd, vårt torp hörd
till. Vi fick sitta i bland bänderna vill.

såga. För längre sedan tillbaka hade det varit så att socknens inhysses och bockstugorjan hade fått sitta på bänken närmast dörren. Bänken därintill var torparnas, så kom böndernas och längst fram herrskapernas bänken. Rangskillnaden syntes även mycket väl på den tiden. Inhysseshjane som mestadels varo gamla och hördde illa hade egentligen bäst sitta längst fram för att kunna taga del av predikonen. Men det tag man ingen hänsyn till på den tiden. Vid förenden till julattan var det en del som lepte sig med ljörbuds bloss. Efter julattan körde bönderna i kapp hem. Den som först kom hem fick först inbärgat kommande ör, trodde man.

ACC. NR. M. 6953: 21.LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Juldagen hördi till en och de stille
dagarna på året. Då passade det in till att
gå bort. Det ansågs för ogrundlaga att
störande. Immandagen kunde man emel-
lertid gått gå och källa på sina grannar.
Kom granne på besök måste man vara
gästfri och traktera honom med det hu-
set förmådde. Fick han lämna hemmet
utan traktering kette det, att han "bar
ut julen."

Under juldagarna skulle alltsammans
inomhus vara så arört som möjligt.
Familjemedlemmarna fingo vara ordning.
Samma att icke ställa sig i onödan.
Galant ropades inte förrän tredjedag-
jul. Maten på julbordet skulle också stå
klar över juldagarna. Bordet stod du-
kat för anglarna, som man trodde gäs-

Lade hemmen under den stora kögtiden.
Man brödde att skam körde med ska-
tarna under julnatten. Körunders stal
skam på i ladorna eller på hästhuset
om man kom åt. För att slippa att bli be-
stulen på fadret, måste man därför re-
dan på julaftonen skatta bort ska-
tarna från torpet. Detta uppdrag kom
alltid på barnens lott och vi hade ett
förligt sjö med att köra bort skator
på julaftonen, säger Johanna Petersson.

Annandagens morgon brukade band-
pojkar i Odenstlands Rida Staffens-
ritt. Pojkarna klädde sig i en utsmyck-
ning av stjärnor och band. De red från
görd till görd under det att de sjöng
staffensvisan. Den variation av visan
som brukades sjunga på orten var av

Staffansvisan

följande lydelse:

Steffen var en stalle dräng
Han vattnar sina fölar fem.
Ingen dager synes än
Stjärnorna på himmelen
De blänka.

De två varo röda
De bjönte sin föda
Ingen dager synes än
Stjärnorna på himmelen
De blänka.

De två varo svarta
De varo små och smärta
Ingen dager synes än
Stjärnorna på himmelen
De blänka.

Den femte han var apulgrå
Den rider Staffen själv uppå
Ingen dager synes än
Stjärnorna på himmelen
De blänka

Utläses ovanstående julsedel brukade
Man vid julen gå ärsång (Uppbäckning
om denna sed har förut insänts till
arkivet). Vidare brukade man julnat-
ten sätta ut mat till de oelidnes om-
dus. Vid julen lagrades det naturligtvis
i grettan.

Trettondedag jul firades med en mind-
re festlighet som påminde om den rikt-
tiga julen. Tjugonde dagen tog man ner
juldunkarna och benåderna samt övriga pyd-
nader. Och så var julen slut och de sk.
"otäckarna" började.

ärsång
LUF. 31.